

Володимир Бобиль, доцент кафедри «Облік, аудит та інтелектуальна власність» Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна, кандидат економічних наук

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Вступ. Кредитні установи відіграють вирішальну роль у системі фінансового посередництва, значно перевершуючи при цьому за своїм економічним потенціалом інших агентів вітчизняного фінансового ринку. Це в свою чергу означає, що серед інших агентів фінансового ринку саме банки повинні не тільки одночасно прогнозувати динаміку економічної кон'юнктури, але й швидко і гнучко реагувати на будь-які зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі.

Сучасна фінансова криза зумовила необхідність подальшого дослідження теоретичних і практичних засад вирішення проблем формування комплексної системи ризик-менеджменту. Гострота проблеми посилюється у зв'язку з тим, що вітчизняні кредитні установи відносно недавно почали опановувати методи управління банківськими ризиками. Нестача фундаментальних досліджень економічної науки, присвячених проблемам становлення та розвитку банківської системи ризик - менеджменту, призвело до відсутності стрункої системи знань, що забезпечують науково-обґрунтований підхід до ефективного та безпечного регулюванню фінансових відносин у банківському секторі. Управління ризиками - невід'ємний елемент організації банківського бізнесу, який потребує подальшого дослідження теоретичних і практичних засад рішення проблем формування комплексної системи ризик-менеджменту. У зв'язку з цим розробка дієвих і ефективних методів, моделей та інструментів управління банківськими ризиками має особливу актуальність. Подальше вивчення процесу управління економічною безпекою банку і формування адекватного механізму управління банківськими ризиками дозволить не тільки зберегти стабільність кредитних установ, а й надасть можливість подальшого економічного розвитку України.

Специфіці кредитного ризику присвячено роботи Е. Альтмана, В. Вітлінської, С. Герасименка; джерела виникнення ринкових ризиків, аналіз методів їх оцінки та інструментів управління вивчали Р. Габбард, Г. Коробова, В. Кротюк, О. Куценко, Г. Лаврушіна, Дж. Синки; ризику ліквідності в банківській діяльності приділено увагу в працях І. Волошіна, В. Зінченко, О. Лаврушіна, О. Лобанової, О. Кіреєва, В. Міщенко, О. Приходько, А. Сомік, М. Сорокіна, В. Стельмаха; проблеми класифікації та оцінки операційного ризику осмислювали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. Круз, Т. Медвідь, О. Меренков, О. Пернарівський, М. Романов, О. Романченко, Т. Стубайло, В. Сушко.

Проте при наявності значної кількості досліджень з теми в економічній літературі поза увагою залишились проблеми створення якісно нового механізму управління банківськими ризиками, який має бути ефективним в умовах значних змін чинників зовнішнього середовища. Не всі аспекти

управління банківськими ризиками достатньо досліджено, а деякі й досі залишаються дискусійними. Більшість науковців подають або загальну характеристику банківських ризиків, або зосереджуються на одному з них. Комплексний вплив різних видів ризиків на роботу банку розглянуто поверхово. Майже відсутні дослідження специфіки становлення сучасної системи ризик-менеджменту у вітчизняних банках, її взаємозв'язок з корпоративним управлінням, управлінським обліком та економічною безпекою кредитної установи. Недостатньо повно в працях розглянуто проблему управління банківськими ризиками в умовах сучасної фінансової кризи, причини її виникнення, відсутній системний підхід до аналізу таких інструментів управління, як бенкешуренс, стрес-тестинг та сек'юритизація банківських активів.

Метою статті є розробка теоретико-методологічних підходів до покращення рівня економічної безпеки банку, обґрунтування принципів створення ефективної системи ризик-менеджменту, яка має забезпечувати збалансований підхід до управління банківськими ризиками в умовах значних змін чинників зовнішнього середовища.

Під категорією «ризиком» будемо розуміти потенційну ймовірність відхилення від спланованих економіко-фінансових показників діяльності підприємства, у тому числі і банку (при цьому наслідки відхилення можуть коливатися в межах від позитивного до негативного).

З цього визначення виводиться і загальна складова категорії «ризик»: наявність ризику в усіх видах економічної діяльності, неможливість точно спрогнозувати зміни зовнішніх факторів, ймовірність одержання як прибутку, так і збитків.

У статті пропонується класифікувати банківські ризики за можливістю кількісного та якісного їх визначення. У відповідності з цією ознакою виокремлюються такі види ризиків¹:

1. Фінансові ризики – висока ймовірність визначення кількісних та якісних величин ризику. До фінансових ризиків належать:

– кредитний – ймовірність невиконання позичальником зобов'язань перед банком; кредитний ризик доцільно розділяти на індивідуальний (конкретний контрагент банку) та портфельний (сукупна заборгованість) кредитні ризики;

– ризик ліквідності – ймовірність невиконанням банком певних зобов'язань у відповідний період та нездатність залучити фінансові ресурси для реалізації стратегічних цілей розвитку; ризик ліквідності поділяється на балансовий (втрата збалансованості між активами і пасивами банку) та ризик ліквідності ринку (неможливість швидко продати фінансовий актив за ціною, близькою до його справедливої вартості);

– ринковий ризик – це ймовірність значної зміни ціни вартості фінансових активів та зобов'язань під впливом співвідношення ринкового попиту та пропозиції; ринковий ризик включає у себе валютний, процентний та

---

¹ Бобиль В. В. Антикризове управління банківськими ризиками [Текст]: Монографія / В. В. Бобиль. – Дніпропетровськ: вид-во «Свідлер А.Л.», 2012. – 270 с.

фондовий ризик.

2. Операційні ризики – низька ймовірність визначення кількісної величини ризику. Операційний ризик поділяється на технологічний, ризик виконавця, шахрайство, корпоративний ризик.

3. Надзвичайні ризики – майже не піддаються кількісній оцінці, а мають тільки якісні показники. До надзвичайних ризиків відносяться політичний, юридичний та ризик ділової репутації.

Управління зазначеними ризиками покладається на систему ризик-менеджменту, яка, у свою чергу, є одним з елементів економічної безпеки банку (рис.1)².

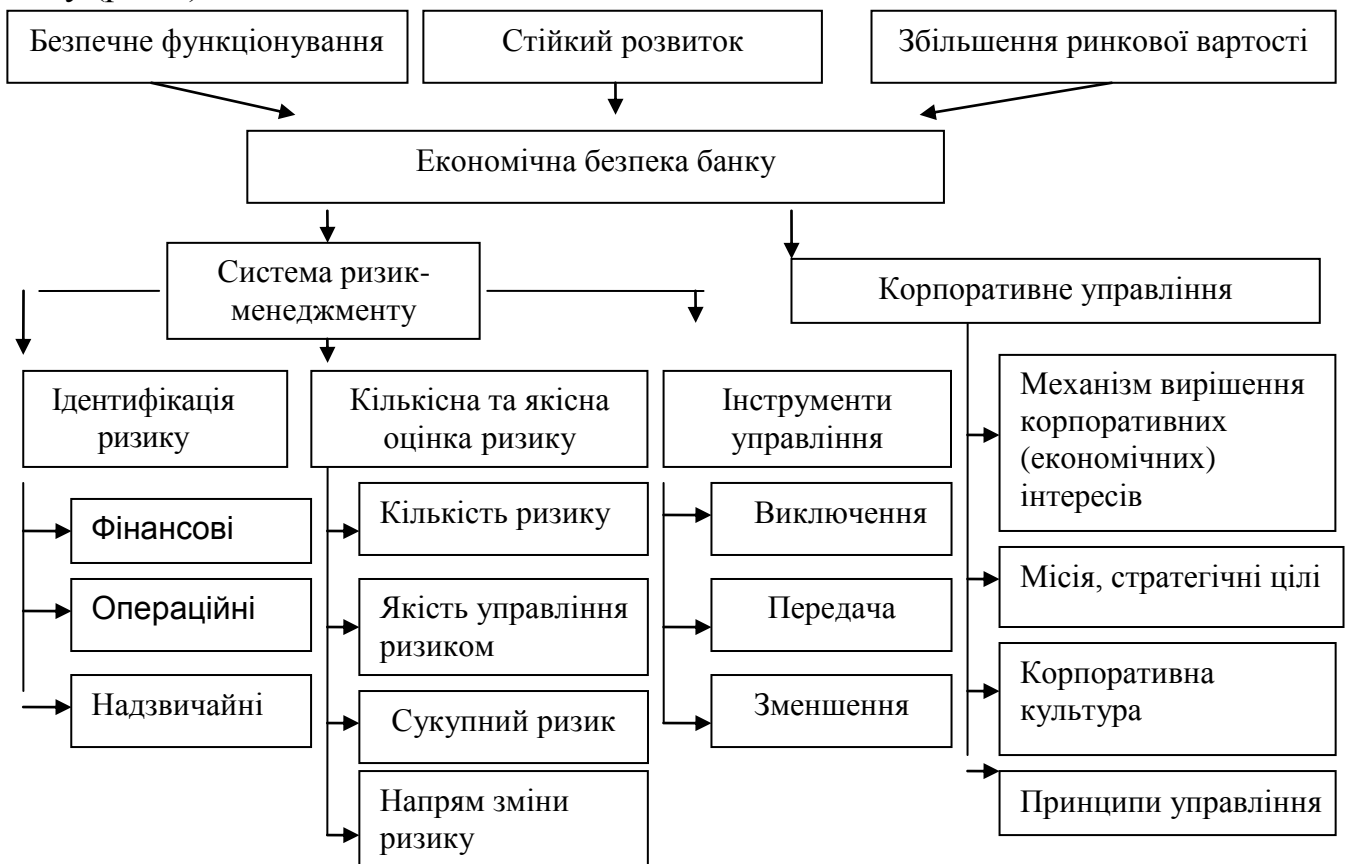

Рис. 1 Взаємозв'язок системи ризик-менеджменту, корпоративного управління та економічної безпеки банку

Як видно з рисунку 1, економічна безпека кредитної установи – це інтеграційний механізм управління банком, основною метою якого є виконання таких завдань:

1. Безпечне функціонування (відсутність потенційних обставин для завдання економічної шкоди банку або його окремим компонентам).

2. Стійкий розвиток (певний стан динамічної рівноваги, при якому банк здатний розвиватися навіть за наявності впливу несприятливих факторів внутрішнього і зовнішнього середовища).

² Детальніше див: Бобиль В. В. Становлення сучасної системи ризик-менеджменту в кредитних установах [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 3 (75).-Київ. - 2007. - С. 65 – 76; Бобиль В. В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект [Текст] / В. В. Бобиль // Вісник Національного банку України № 11 (153). - Київ. - 2008. - С. 28-32.

3. Підвищення ринкової вартості банку (підтримка прибутковості акціонерного капіталу (дивіденди) і збільшення курсової вартості акцій).

Аналіз існуючих методів кількісної оцінки фінансових та операційних ризиків продемонстрував наявність у кожного із них низки переваг і недоліків, підтвердивши у кінцевому результаті неможливість керуватися результатами оцінки ризиків, отриманими у випадку застосування лише одного певного методу.

Ідентифікація, оцінка та інструменти управління ризиками тісно пов'язані з корпоративним управлінням банку. Одним з основних показників корпоративного управління є рівень успішності вирішення економічних інтересів (управління корпоративним ризиком) агентів зовнішнього та внутрішнього середовища банку.

До агентів зовнішнього середовища банку відносяться:

1. Споживачі банківських продуктів. До основних економічних інтересів цієї групи агентів належать кількість, вартість та якість банківських продуктів.

2. Органи державної влади. Економічні інтереси цих агентів є податки, зайнятість, стабільність фінансового ринку, участь в рішенні національних проблем тощо

3. Банки-конкуренти. Основний економічний інтерес – збільшення ринкового сегменту за рахунок витиснення інших банків.

До агентів внутрішнього середовища банку відносяться:

1. Непривілейовані працівники. Їх економічні інтереси включають у себе гарантію зайнятості, оплати праці, підвищення кваліфікації тощо.

2. Менеджери, економічні інтереси яких складаються з грошової винагороди, високого соціального статусу тощо.

3. Акціонери, до основних економічних інтересів яких можна віднести встановлення контролю над банком, ріст дивідендів та капіталу тощо³.

Основним органом, що забезпечує узгодження насамперед внутрішніх конфліктів інтересів, є Спостережна рада (СР). Вітчизняним кредитним установам надзвичайно важко визначити функціональну роль СР – вона або несе обмежену відповідальність, або бере занадто активну участь у повсякденній діяльності. Розповсюдженою є практика, коли основні акціонери безпосередньо призначають членів СР. Ці призначені особи зазвичай виконують свої наглядові та піклувальні обов'язки, керуючись виключно економічними інтересами цих основних акціонерів, а не банку, усіх його акціонерів та інших агентів⁴.

Крім конфлікту інтересів, основними проблемами вітчизняного банківського сектора є висока залежність від іноземного капіталу, низький

³ Бобыль В. В. Разрешение агентских конфликтов как одна из основных задач корпоративного управления [Текст] / В. В. Бобыль // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна. Випуск 14. – Дніпропетровськ. – 2007. – С. 239 – 243.

⁴ Детальніше див: Бобыль В. В. Современное корпоративное управление: правовой аспект [Текст] / В. В. Бобыль // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 224. Том 1.- Дніпропетровськ: ДНУ. – 2007.- С. 152– 159; Бобыль В. В. Сучасний розвиток корпоративного управління у банківській діяльності [Текст] / В. В. Бобыль // Вісник Національного банку України № 1 (143). - Київ. - 2008. - С. 65-67.

рівень капіталізації, високий рівень монополізації та концентрації, а також неефективна система ризик-менеджменту.

Відомо, що присутність іноземних банків в Україні має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні моменти: впровадження сучасних методів системи менеджменту банківської діяльності (наявність нових інформаційних технологій, підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників тощо); підвищення якості системи ризик-менеджменту; збільшення обсягу недорогих кредитних ресурсів; розширення спектру банківських продуктів та комплексний підхід до обслуговування різних клієнтів; здешевлення банківських кредитів; запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків;

Основні негативні наслідки глобалізаційних процесів:

– іноземні банки, як правило, схильні надавати кредити лише великим, надійним компаніям (особливо з іноземним капіталом), залишаючи клієнтів із низьким кредитним рейтингом (більш ризикових) та роздрібний кредитний ринок вітчизняним банкам;

– присутність іноземних банків може послабити позиції ще недостатньо розвиненої банківської системи країни; вітчизняні банки, які неспроможні на рівних конкурувати з іноземними, банкрутують, що може надалі призвести до дестабілізації всієї економіки України⁵.

Негативний вплив глобалізаційних процесів посилюється проблемою низької капіталізації банківського сектора. За міжнародними дослідженнями, банки з капіталом меншим, ніж 50 млн євро є найбільш нестабільними (на 01.01.2012 тільки 47 вітчизняні банки з 175 мали власний капітал більше цього показника).

Крім низької капіталізації, ще однією негативною рисою вітчизняної банківської системи є високий рівень монополізації та концентрації. На 01.01.2012 сімнадцять найбільших банків України (банки першої групи) володіли 66,91 % активами всього банківського сектора (705 448 млн грн), а на четверту групи, у яку входить 117 банків, припадало лише 10, 54 % активів банківського сектора (111 213 млн грн) (табл. 1).

Таблиця 1.

Характеристика банківського сектору за групами за 2009 – 2012 рр., млн.грн.

Період	Група	Кількість банків	Активи	Зобов'язання	Капітал	Фінансовий результат
01.01.2009	I	18	629 543	554 585	74 957	4 880
	II	20	154 116	134 731	19 384	1 554
	III	24	68 003	56 889	11 114	360
	IV	120	74 425	60 616	13 807	510
Усього		182	926 087	806 821	119 262	7 304
01.01.2010	I	18	606 250	524 865	81 384	(17 033)
	II	19	138 333	122 833	15 501	(7 057)

⁵ Бобиль В. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасну банківську систему України [Текст] / В. В. Бобиль // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна. Випуск 22. – Дніпропетровськ. – 2008. – С. 186 – 190.

	III	21	57 033	46 938	10 095	(3 478)
	IV	121	71 833	58 605	13 227	(3 924)
Усього		179	873 449	753 241	120 207	(31 492)
01.01.2011	I	17	628 785	537 299	91 487	(5 094)
	II	22	170 328	149 895	20 433	(6 993)
	III	21	59 806	51 431	8 375	(850)
	IV	115	83 164	65 734	17 430	(88)
Усього		175	942 083	804 359	137 725	(13 025)
01.01.2012	I	17	705 448	603 658	101 790	(3 090)
	II	19	155 635	132 484	23 151	(3 886)
	III	22	81 974	72 146	9 828	(82)
	IV	117	111 213	90 496	20 717	(648)
Усього		175	1 054 270	898 784	155 486	(7 706)

Що стосується регіональної концентрації, то аналіз розподілу мережі кредитних установ свідчить, що основну їх масу зосереджено в кількох великих містах. Зокрема, лише в Києві та Київській області на початок 2012 р. діяло 113 банків (або 62,78% від загальної кількості банків, що подають звітність НБУ). У деяких областях – Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька – розташовані тільки філіали або відділення, які не завжди можуть надати повний та якісний асортимент банківських продуктів

Початок фінансової кризи посилив вищезазначені недоліки банківського сектора України. Починаючи з жовтня 2008 року, діяльність банків характеризувалася скороченням активності, зменшенням ресурсної бази, збільшенням питомої ваги проблемних кредитів та отриманням банківською системою в цілому збитків⁶.

Сучасні банківські процеси мають чітку двофазну характеристику. Перша фаза – рецесія – характеризується збільшенням розміру сумнівних та безнадійних кредитів у кредитному портфелі банків, впливом депозитних вкладів, збільшенням розміру неліквідних активів, погіршенням економічних нормативів⁷.

Необхідними заходами національного регулятора на стадії рецесії є:

- надання державних кредитів та гарантій за виданими банківськими кредитами, зниження облікової ставки, компенсація банкам частини збитків, які виникають за сумнівними та безнадійними кредитами;
- уведення заборони щодо дострокового зняття депозитних вкладів, надання державних гарантій за всіма депозитними вкладками; обмеження банківських тарифів;
- викуп за рахунок державних фондів проблемних активів, націоналізація банків;
- розширення переліку активів, які приймаються національним

⁶ Бобиль В. В. Розвиток сучасної банківської системи України [Текст] / В. В. Бобиль // Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал № 7. - Київ. - 2010. - С. 44-49.

⁷ Бобиль В. В. Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 5 (89). - Київ. - 2009. - С. 25 - 32.

регулятором у якості застава за кредитами;

- підвищення фінансової дисципліни, надання державних ресурсів на рекапіталізацію банків;

- зниження економічних нормативів та мінімальних резервних вимог для комерційних банків;

- уведення тимчасової адміністрації.

Друга стадія – піднесення – характеризується нормалізацією та подальшим розвитком банківського сектора (упровадження нових банківських продуктів, збільшення розмірів кредитування, ресурсної бази тощо).

На цій стадії національний регулятор має здійснити такі заходи:

- приватизувати банки, які були націоналізовані на стадії рецесії;

- лібералізувати валютний курс;

- збільшити нормативи резервування, зняти обмеження з банківських тарифів, реструктуризувати банківські борги тощо.

Необхідно зазначити, що економіка України виявилася надзвичайно вразливою для світової фінансової кризи внаслідок неефективної економічної політики впродовж останніх років.

До основних прорахунків можна віднести значну залежність від світових цін на сировину, зростання дефіциту поточного рахунку та зовнішнього боргу, погіршення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, практичну відсутність структурних реформ, погіршення міжнародних рейтингів України⁸.

Всі ці фактори у свою чергу призвели до значного знецінення гривні у 2008 р. Девальвація гривні при наявності кредитів і депозитів в іноземній валюті, а також суттєвого обсягу зовнішніх запозичень, особливо банківського сектора, стали основною причиною зростання валютного ризику. За цих умов збереження відносної банківської стабільності було досягнуто за допомогою регулювання відкритої позиції банківських установ в іноземній валюті та дотримання нормативів ліквідності, а також формування резервів за різними ставками залежно від того, чи має позичальник джерела надходження іноземної валюти, чи ні.

Після відновлення певної стабільності валютного ринку України національному регулятору необхідно продовжити процес валютної лібералізації. До основних недоліків лібералізації можна віднести неконтрольований притік спекулятивного капіталу та істотні коливання обмінного курсу національної валюти. Для того, щоб звести вказані чинники до мінімуму необхідно підвищити рівень капіталізації та фінансової стійкості вітчизняних банків, удосконалити механізм хеджування валютних ризиків; збалансувати валютні активи та пасиви банківської системи; привести зобов'язання населення в іноземній валюті у відповідність до їх валютних доходів тощо.

Вплив ризиків, у тому числі і валютного, на банківський сектор України можна оцінювати за допомогою стрес-тестингу, який складається з оцінки можливого негативного впливу від зміни зовнішнього середовища на капітал

---

⁸ Бобиль В. В. Аналіз причин сучасної фінансової кризи в Україні [Текст] / В. В. Бобиль // Регіональна економіка. Науково-практичний журнал № 1. - Львів. - 2011. - С. 79-85.

та/або на надходження банку (проводиться як на мікро- та і на макрорівні).

Крім валютного ризику, стрес-тестинг робиться за такими ризиками:

- за процентним ризиком: аналізується вплив на капітал або надходження банку від зміни спреду процентних ставок, волатильності ставок, нахилу кривої прибутковості тощо;

- за кредитним ризиком: аналізується зміна якісних і кількісних характеристик кредитного портфеля та окремого позичальника;

- за ризиком ліквідності: аналізується скорочення доступу до позик у національній і іноземній валютах, зниження рейтингу банку, відтік депозитів, закриття лімітів банками-контрагентами, неліквідність окремих ринків⁹.

Стрес-тестинг є необхідним доповненням до системи оцінки фінансової стійкості банківської системи. Розглянемо систему оцінки фінансової стійкості, що складається з п'яти груп: «Достатність капіталу»; «Якість активів»; «Рентабельність»; «Ліквідність»; «Динаміка»¹⁰.

У кожному з вказаних груп входять певні індикатори (показники), які необхідно досліджувати за двома величинами: 1) за абсолютним значенням; 2) за динамікою абсолютного значення (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатори оцінки фінансової стійкості банку

Група	Показник	Алгоритм розрахунку	Множник для групи показників
Достатність капіталу	1. К 1	капітал / зважені за ризиками активи	0,20
	2. К 2	(сумнівна + безнадійна заборгованість) / капітал	
Якість активів	3. А 1	(сумнівна + безнадійна заборгованість) / загальний обсяг кредитного портфеля	0,30
	4. А 2	обсяг недосформованих резервів за кредитами / загальний обсяг кредитного портфеля	
	5. А 3	обсяг недосформованих резервів за портфелями цінних паперів та інвестиціями в асоційовані і дочірні компанії / портфель цінних паперів та інвестицій в асоційовані і дочірні компанії	
	6. А 4	зобов'язання в іноземній валюті / сукупні зобов'язання	
Рентабельність	7. ROA	прибуток / активи	0,15
	8. ROS	прибуток / надходження	
	9. ROE	прибуток / капітал	
Ліквідність	10. L 1	ліквідні активи / поточні зобов'язання	0,20
	11. L 2	ліквідні активи / сукупні активи	
Динаміка	12. D 1	зміна обсягу депозитів / депозити	0,15
	13. D 2	зміна обсягу простроченої заборгованості за кредитами / прострочена заборгованість за кредитами	

⁹ Бобиль В. В. Стрес-тестування кредитних установ у сучасних умовах: теоретичний аспект [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 6 (96). - Київ. - 2010. - С. 46 - 52.

¹⁰ Бобиль В. В. Удосконалення моделі оцінки фінансової стійкості сучасної банківської системи [Текст] / В. В. Бобиль // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». – Вип.2. – Д.: Вид-во Дніпропетр.нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2011. С. 11 – 18.

Дослідження абсолютного значення детального показника слід проводити шляхом:

– визначення відповідного критерію, який залежно від виду конкретного показника є значенням оптимальним (бажаним), граничним (критичним) або середнім для даної групи банків;

– порівняння критерію абсолютної величини показника з фактичним рівнем конкретного банку, що входить у відповідну групу кредитних установ; при цьому оцінці підлягає величина розбіжності між визначеним критерієм та фактичним рівнем показника. Вона може бути негативною (0 балів), нейтральною (1 бал), позитивною (2 бали).

Ідентичний метод застосовується для оцінки динаміки абсолютних величин детального показника. Оцінюється погіршення (0 балів), утримання на одному рівні (1 бал) або поліпшення абсолютної величини детального показника (2 бали).

На підставі оцінки всіх груп складається інтегральний показник, який може знаходитися в інтервалі від 0 до 11 (чим більша його величина, тим краще фінансовий стан банку). Якщо величина інтегрального показника знаходиться в інтервалі 0 – 4,5, фінансовий стан банку можна характеризувати як нестабільний; в інтервалі 4,6 – 8,5 – з ознаками проблемності; в інтервалі 8,6 – 11 – як стабільний (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика фінансового стану банку

Фінансовий стан	Інтервал оцінки (бали)	Характеристика фінансового стану
Нестабільний	0-4,5	<ul style="list-style-type: none"> - неліквідний баланс (незадовільна структура активів та пасивів); - від'ємний фінансовий результат; - відтік депозитів та інших фінансових ресурсів; - низький рівень капіталізації - резерви та економічний капітал покривають не більше 50 % відкритих позицій, що перебувають під ризиком.
З ознаками проблемності	4,6 – 8,5	<ul style="list-style-type: none"> - ліквідний баланс (структура активів та пасивів близька до оптимальної); - наявність «нормального» прибутку (не більше середнього прибутку групи, у яку входить досліджуєий банк); - відносно стабільна ресурсна база; - достатня капіталізація; - резерви та економічний капітал покривають від 50 % до 80 % відкритих позицій, що знаходяться під ризиком.
Стабільний	8,6 - 11	<ul style="list-style-type: none"> - оптимальна структура активів та пасивів; - наявність «нормального» або високого прибутку; - високий рівень капіталізації; - стабільна та диверсифікована ресурсна база; - резерви та економічний капітал покривають більше 80 % відкритих позицій, що знаходяться під ризиком.

За допомогою показника фінансового стану можна визначити

місцезнаходження даного банку у групі аналогічних за обсягом активів кредитних установ. При цьому максимальна увага національного регулятора має бути зосереджена на групі банків, інтегральний показник фінансового стану яких перебуває в інтервалі 0 – 4,5.

Практичний досвід функціонування українського банківського сектора підтверджує тезу про те, що на сучасному етапі розвитку національної фінансової системи створені необхідні об'єктивні умови для активного впровадження в сферу економіки бенкешуренсу (страхування), як одного з інструментів забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

Мета бенкешуренсу полягає в інтеграції банків і страхових компаній для отримання синергічного ефекту від координації управління ризиками, поєднання страхових і банківських продуктів, спільного використання каналів їх розповсюдження тощо¹¹.

На сучасному етапі розвитку банківського сектора України банківсько-страхові відносини обмежуються страхуванням застави, фінансових ризиків банку та відповідальності за погашення кредиту позичальника (тільки починається розвиток страхування життя позичальника). При цьому сучасна фінансова криза суттєво позначилася на страхових компаніях, адже зі зниженням обсягів кредитування спостерігалось і падіння обсягів страхових платежів.

Існують різні варіанти співробітництва банків з страховими компаніями. Більшість банків страхує застави виключно у своїх (кептивних) компаніях, а банківські ризики страхують (купають ВВВ-поліси) у відомих стабільних універсальних страховиків. Друга група банків – ті, що не мають прямо чи посередньо своїх страхових компаній, – використовують два підходи: обирають декілька компаній на вигідних для себе умовах (комісійна винагорода за агентські послуги, розміщення коштів страховика на депозитному рахунку в банку) або співпрацюють з багатьма універсальними компаніями, які є лідерами в рейтингу страхових компаній. Існує третя група банків, що обирає прозахідний підхід – проводить акредитацію страховиків, які мають право здійснювати страхування предмета застави банку та банківських ризиків.

У випадку впровадження бенкешуренсу кредитна установа переходить на якісно новий рівень розвитку, стаючи фінансовим супермаркетом, який працює не тільки на фінансовому, але й страховому ринках. Розширення набору наданих клієнтам послуг позитивно впливає на імідж банку і дає йому додаткові конкурентні переваги для просування власних програм. З'являється можливість створювати нові, універсальні фінансові продукти, адресовані як корпоративним, так і приватним клієнтам.

Окрім бенкешуренсу, зменшення рівня банківських ризиків (передусім портфельного кредитного) можна досягти за допомогою сек'юритизації банківських активів (трансформація низьколіквідних активів у більш ліквідні –

---

¹¹ Бобиль В. В. Бенкешуренс у контексті економічної безпеки банку [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 4 (94).-Київ. - 2010. - С. 56 - 61.

гроші)¹².

Але процесу сек'юритизації притаманні три види ризику: ризик активів, ринковий ризик та інституційний ризик.

Для зниження рівня цих ризиків пропонується:

- підвищити вимоги до оригінаторів, рейтингових агенцій, спеціалізованих юридичних компаній;
- створити нові ринки, які б надійно забезпечували потреби кредиторів у фінансуванні без ускладнення фінансових продуктів та збільшення частки позичених коштів;
- підвищити вимоги до мінімального розміру капіталу оригінаторів;
- підвищити норми збереження активів;
- підвищити вимоги щодо розкриття інформації про стан банку-оригінатора і запропонованого ним пулу активів, якими забезпечуються структуровані цінні папери;
- змінити умови оплати послуг організаторів сек'юритизації, враховуючи довгострокову перспективу залежно від того, яким буде результат для інвесторів;
- спростити і стандартизувати сек'юритизаційні продукти з метою підвищення ліквідності і забезпечення прозорості їх ціноутворення.

Крім сек'юритизації активів, система ризик–менеджменту має включати відповідну стратегію управління капіталом банку¹³.

Капітал банку – це економічна ресурсна складова, за якою можна зробити оцінку вартості кредитної установи, її конкурентоспроможність на фінансовому ринку, дотримання ринкової дисципліни, економічної стабільності та відкритих ризикових позицій.

Залежно від об'єктів оцінки виокремлюються два види капіталу:

- регулятивний капітал, який визначає ефективність діяльності банку як економічного агента на фінансовому ринку. Він представляє собою певний рівень економічної безпеки, який вимагає від кредитної установи Національний банк України;

- економічний капітал, який розраховується саме як резерв покриття відкритих позицій, що безпосередньо знаходяться під ризиком і настання яких є найбільш вірогідне. Він враховує індивідуальні особливості розвитку та власні ризики банку.

З позиції ризик-менеджменту, стратегії управління капіталом банку ґрунтуються на співвідношенні прибутку та ліквідності, а також рівні покриття відкритих ризикованих позицій (табл. 4)¹⁴.

¹² Детальніше див: Бобиль В. Сек'юритизація банківських активів у контексті управління портфельним кредитним ризиком [Текст] / В. Бобиль, М. Соловей // Вісник Національного банку України № 1. - Київ. - 2010. - С. 22-25; Бобиль В. В. Сек'юритизація банківських активів у системі ризик - менеджменту [Текст] / В. В. Бобиль, Г. О. Сторожик // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна. Випуск 36. – Дніпропетровськ. – 2011. – С. 222 – 225.

¹³ Бобиль В. В. Стратегія управління капіталом банку в умовах становлення сучасного ринкового господарства України [Текст] / В. В. Бобиль // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 211. Том 2-Дніпропетровськ: ДНУ. – 2006.- С. 583– 589.

¹⁴ Бобиль В. В. Сучасні стратегічні напрями управління банківськими ризиками за допомогою капіталу [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 2 (98).-Київ. - 2011. - С. 12 – 22

Таблиця 4

Стратегії управління капіталом банку

Стратегія	Рівень прибутку	Рівень економічного капіталу	Відкриті ризиковані позиції
Високоризикована	максимальний	мінімальний	частина відкритих ризикованих позиції не покривається ні резервами, ні економічним капіталом
Середньоризикована	середній	середній	відкриті ризиковані позиції покриваються повністю, але без формування додаткових резервів
Низькоризикована	мінімальний	максимальний	відкриті ризиковані позиції покриваються з надлишком

Як видно з таблиці 4, банк може робити акцент на забезпеченні максимальної віддачі капіталу, тобто на максимізації прибутку при підтримці мінімально необхідного (нормативного) рівня ліквідності. Основний упор при даній стратегії робиться на показник рентабельності.

За другою стратегією банк веде врівноважену за ризиками політику, прибуток збільшується поступово, дивіденди є невеликими і часто спрямовуються на капіталізацію. У цьому випадку відкриті ризиковані позиції покриваються повністю або резервами, або економічним капіталом (економічний та регулятивний капітал знаходяться майже на одному рівні).

Третя стратегія управління надає перевагу підтримці високого рівня ліквідності, економічній стійкості при мінімальній нормі прибутку. Банк збільшує запас міцності, покриває ризики з надлишком (економічний капітал більше регулятивного). В умовах фінансової кризи дана стратегія оптимальна.

Необхідно зазначити, що система ризик-менеджменту не може ефективно функціонувати без відповідної управлінської звітності, яку має надавати управлінський облік банку.

Управлінська звітність відображає насамперед фінансовий результат, ефективність, фінансовий стан, стратегічні та фінансові плани кредитної установи¹⁵.

Фінансовий результат та фінансовий стан пропонується аналізувати за такими звітними сегментами:

1. Казначейство – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є оптимізація та регулювання грошових потоків банку, купівля та продаж валюти для клієнтів і власних потреб на міжбанківському ринку України, залучення та розміщення коштів на міжбанківському ринку України та міжнародних ринках, управління ризиком

¹⁵ Бобиль В. В. Становлення та розвиток сучасного управлінського обліку у банківській діяльності [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 5 (83).-Київ. - 2008. - С. 20 - 28.

ліквідності та ринковими ризиками.

2. Управління корпоративного бізнесу (УКБ) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є кредитування та залучання коштів юридичних осіб, управління кредитним та ринковими ризиками.

3. Управління індивідуального бізнесу (УІБ) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є продаж банківських продуктів фізичним особам, оптимізація вартості послуг для індивідуальних клієнтів, управління кредитним та ринковими ризиками.

4. Управління цінними паперами (інвестиційний бізнес) (УЦП) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є емісія власних цінних паперів, організація купівлі та продажу цінних паперів від свого імені та за дорученням клієнтів, управління ринковим ризиком.

5. Філіали – це центри відповідальності банку, основним напрямками діяльності яких є проведення банківських операцій у межах наданих повноважень.

Визначення фінансового результату за звітними сегментами здійснюється за допомогою трансфертного ціноутворення, яке забезпечує не тільки оптимальний розподіл ресурсів між структурними підрозділами, але і містить у собі механізм управління ризиком ліквідності та ринковими ризиками.

Ефективність банку пропонується визначати за допомогою наступних основних показників: ROA, ROE, SPREAD, маржа, мультиплікатор капіталу.

Планування, у свою чергу, рекомендується поділяти на стратегічне та фінансове (бюджетування). Основне завдання стратегічного планування полягає в підвищенні ефективності роботи банку на підставі цільової орієнтації, виявленні ризиків і зниженні їх рівня, а також у підвищенні гнучкості функціонування кредитної організації. У свою чергу, бюджетування – це приблизний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації місії та стратегічних цілей банку. Для збільшення ефективності процесу бюджетування пропонується створювати бюджетні комітети, до основних функцій яких входить вибір методів бюджетування, схвалення бюджетів, розробка бюджетів керівниками звітних сегментів, перегляд бюджетних оцінок тощо.

З позиції ризик-менеджменту всі ці елементи управлінського обліку дозволяють одержати необхідну інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банку, його фінансового стану та відкритих ризикованих позицій¹⁶.

Управлінський облік також має надавати необхідну інформацію щодо оцінки кредитоспроможності позичальника. Для оцінки кредитоспроможності позичальника (юридичної або фізичної особи) пропонується застосовувати нейронечіткі технології, які дозволяють розширити можливості моделювання складних економічних об'єктів, процесів, що є дуже актуальним в умовах фінансової кризи при відсутності достовірних даних, неповної і нечіткої

---

¹⁶ Бобиль В. В. Управлінський облік як елемент управління банківськими ризиками [Текст] / В. В. Бобиль // Економіка, фінанси, право № 3. - Київ. – 2011.- с.18 – 23.

статистичної інформації тощо¹⁷.

Оцінка кредитоспроможності позичальника-юридичної особи здійснювалася за формулою 1:

$$y=f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5), \quad (1)$$

де y – рівень кредитного ризику позичальника-юридичної особи; x_1 – коефіцієнт миттєвої ліквідності позичальника-юридичної особи; x_2 – коефіцієнт поточної ліквідності позичальника-юридичної особи; x_3 – коефіцієнт мобільності активів позичальника-юридичної особи; x_4 – коефіцієнт грошового потоку позичальника-юридичної особи; x_5 – коефіцієнт фінансової стійкості позичальника-юридичної особи.

Аналіз статистичних даних засвідчив, що значення кредитного ризику є мінімальним, якщо значення коефіцієнту мобільності активів та коефіцієнту грошового потоку є «високим»: коефіцієнт мобільності активів більше 0,50, а коефіцієнт грошового потоку більше 0,15. При цьому коефіцієнти миттєвої та поточної ліквідності мають бути «середніми» (значення коефіцієнту миттєвої ліквідності знаходиться в інтервалі [0,05 – 0,20), а значення коефіцієнту поточної ліквідності - в інтервалі [0,25 – 0,50)) або «високими» (значення коефіцієнту миттєвої ліквідності більше 0,20, а значення коефіцієнту поточної ліквідності більше 0,5). Рівень кредитного ризику значно збільшується, коли коефіцієнти миттєвої та поточної ліквідності є «низькими» (значення коефіцієнту миттєвої ліквідності не досягає 0,05, а значення коефіцієнту поточної ліквідності менше за 0,25)¹⁸.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи до уваги бралися такі кількісні та якісні показники: коефіцієнт забезпеченості позичальника-фізичної особи, платоспроможність, вік позичальника, наявність постійної роботи, безперервний стаж роботи, погашення чи непогашення кредитів у минулому¹⁹.

Результати дослідження дають підставу стверджувати, що значення кредитного ризику є мінімальним, якщо коефіцієнт платоспроможності позичальника-фізичної особи є «вищим за середній» (значення коефіцієнту знаходиться в інтервалі [1,00 – 1,25)) або «високим» (значення коефіцієнту більше 1,25), показник погашення кредитів у минулому «високий» (своєчасне погашення), а коефіцієнт забезпеченості - «середній» (значення коефіцієнту знаходиться в інтервалі [0,75 – 1,00)). Рівень кредитного ризику значно збільшується, коли показник погашення кредитів у минулому «низький» (раніше фізична особа не брала кредит, або погасила його з порушенням).

¹⁷ Бобиль В. В. Оцінка фінансового стану позичальника – юридичної особи у сучасному банку [Текст] / В. В. Бобиль, О. М. Притоманова // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 221. Том 1.-Дніпропетровськ:ДНУ. – 2006.- С. 172– 184.

¹⁸ Бобиль В. В. Оцінка фінансового стану позичальника як інструмент управління кредитним ризиком [Текст] / В. В. Бобиль // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». – Вип.1. – Д.: Вид-во Дніпропетр.нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2011. С. 12 – 21.

¹⁹ Бобиль В. В. Сучасні системи кредитного скорингу у споживчому кредитуванні [Текст] / В. В. Бобиль, О. М. Притоманова // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 222.Том 5.- Дніпропетровськ:ДНУ. – 2007- С. 1281– 1298.

Що стосується ринкового ризику та ризику ліквідності, то основним інструментом їх управління є встановлення лімітів, які розраховуються як відношення об'єму відповідного ризику до величини економічного капіталу. Об'єм процентного ризику та ризику ліквідності пропонується визначати за допомогою GAP-аналізу, який проводиться за строковими періодами та відображає розбіжність величин активів і пасивів банку (для процентного ризику використовуються чутливі до зміни процентної ставки активи та пасиви). Розмір валютного та фондового ризику визначається за допомогою Var - методу, який дозволяє розрахувати з певною ймовірністю потенційні максимальні збитки за відкритими позиціями. Для збільшення ефективності управління ризиками пропонуємо пов'язати ліміти з певними трьома зонами: «зелена зона» (зона мінімального ризику); 2) «жовта зона» (зона підвищеного ризику); 3) «червона зона» (зона неприпустимого ризику) (табл. 5).

Таблиця 5

Зональне управління ризиком ліквідності та ринковими ризиками

Назва та характеристика зони	План заходів управління банком на випадок кризової ситуації		
	Заходи	Виконавчий підрозділ	Примітка
«Зелена» (зона мінімального ризику): ризик ліквідності та ринковий ризик не перевищують встановлених лімітів	-	-	-
«Жовта» (зона підвищеного ризику): ризик ліквідності та ринковий ризик перевищують ліміти на дозволену величину	1. Залучення короткострокових міжбанківських позик	Казначейство	За рішенням КУАПу
	2. Залучення довгострокових коштів суб'єктів підприємницької діяльності і населення на нових умовах	Казначейство, депозитний відділ	За рішенням КУАПу
	3. Продаж власної іноземної валюти	Валютний відділ	За рішенням КУАПу
	4. Операції РЕПО	кредитний відділ, відділ цінних паперів	За рішенням кредитного комітету
	5. Обмеження або призупинення надання коштів за відкритими кредитними і овердрафтними лініями	кредитний відділ	За рішенням кредитного комітету
	6. Продаж цінних паперів	Відділ цінних паперів	За рішенням КУАПу
«Червона» (зона неприпустимого ризику): ризик ліквідності та ринковий ризик значно перевищують встановлені ліміти	1. Реалія заходів, що відносяться до жовтої зони		
	2. Дострокове повернення термінових коштів, розміщених в інших банках	Казначейство	За рішенням КУАПу
	3. Рефінансування НБУ	Казначейство	За рішенням Правління
	4. Залучення коштів на умовах субординованого	Казначейство	За рішенням Правління

	боргу		
	5. Реалізація необоротних активів	Бухгалтерія	За рішенням Правління

Як видно з таблиці 5, в «жовтій» та «червоній» зоні показники рівня ризику ліквідності та ринкового ризику перевищують встановлені ліміти. Величину перевищування лімітів за відповідними зонами має визначати та контролювати відділ з управління ризиками. Він же має подавати ліміти та розмір дозволених перевищень цих лімітів на затвердження Правління та Спостережній раді банку. Саме Спостережна рада остаточно визначає об'єм ризиків, на який готові піти акціонери банку для отримання певного фінансового результату (толерантність до ризику). Казначейство, у свою чергу, має визначати та подавати на затвердження Правління та Спостережній раді розмір економічного капіталу.

У разі потрапляння до зони підвищеного або неприпустимого ризику потрібно активізувати план заходів управління банком на випадок кризової ситуації (далі – План). Рекомендується, щоб розробку Плану здійснював відділ з управління ризиками, КУАП та казначейство, затверджувало Правління та Спостережна рада банку. Контроль за виконанням Плану слід покласти на Голову Правління банку або на першого його заступника.

У Плані необхідно вказати приблизні суми, які має отримати банк у процесі реалізації запланованих заходів, а також визначити обставини, які можуть вплинути на збільшення ризику ліквідності та ринковий ризик.

На відміну від методів оцінки фінансових ризиків, методи оцінки операційного ризику, які використовують у своїй практиці вітчизняні комерційні банки, відносно прості і, на жаль, малоефективні. Тільки деякі банки першої групи розбудовують більш складні техніки і намагаються врахувати операційний ризик у структурі економічного капіталу²⁰.

Пропонуємо здійснювати управління операційним ризиком за його складовими (табл. 6)²¹.

Таблиця 6

Управління операційним ризиком за його складовими

Складові операційного ризику	Заходи управління
Технологічний ризик (ризик систем, ризик інформаційних технологій, ризик обробки та подання інформації)	<ul style="list-style-type: none"> - вести постійний моніторинг, оновлення та тестування інформаційних систем, обладнання, каналів зв'язку тощо; - формувати плани відновлення ІТ-сервісу; - запроваджувати системи архівації та збереження банківських даних; - розподілити функції між відділами, що займаються розробкою програмного забезпечення та обслуговуванням інформаційних систем тощо.

²⁰ Бобиль В. В. Количественная оценка операционного риска в кредитных учреждениях [Текст] / В. В. Бобиль // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 227. Том 3.-Дніпропетровськ:ДНУ. – 2007.- С. 854– 860.

²¹ Бобиль В. В. Особливості операційного ризику: класифікація, кількісна оцінка, управління [Текст] / В. В. Бобиль // Банківська справа № 1 (128).-Київ. - 2012. - С. 36 – 50.

Ризик виконавця (ризик помилки у процесі оформлення операції, ризик помилки у процесі здійснення операції)	<ul style="list-style-type: none"> - розробити та впровадити кодекс поведінки банківського працівника; - постійно підвищувати стандарти обслуговування і здійснювати регулярний моніторинг якості обслуговування клієнтів; - запровадити систему мотивації персоналу; - здійснювати хронометраж надання банківських послуг; - аналізувати показники з управління персоналом (плинність кадрів, кількість навчених співробітників тощо).
Шахрайство (внутрішнє шахрайство, зовнішнє шахрайство)	Ввести механізм своєчасного виявлення та припинення можливостей шахрайства через банківські інформаційні системи
Корпоративний ризик (відносини з працівниками та організація праці, невідповідна практика ведення бізнесу, ризик системи внутрішнього контролю)	<ul style="list-style-type: none"> - розробити та впровадити систему оцінки впливу управлінських рішень на фінансовий результат банку; - здійснити чіткий розподіл функціональних обов'язків підрозділів; - визначити та описати бізнес-процеси фінансової установи; - запровадити систему визначення пріоритетності розробки нових банківських продуктів (з урахуванням ризиків) тощо.

Найбільш ефективним методом визначення величини операційного ризику є «аналіз внутрішніх даних». Обов'язковою умовою цього методу є наявність системи збору інформації за усіма складовими операційного ризику. Це завдання вирішується за допомогою журналу реєстрації збитків за операційним ризиком.

ВИСНОВКИ Аналіз сучасної фінансової кризи виявив низький рівень системи ризик-менеджменту у кредитних установах. Ця проблема включає у себе багато аспектів, у тому числі: недостатній рівень методологічного забезпечення щодо створення ефективного механізму економічної безпеки банку, недооцінка ступеня та ролі ризиків в банківській діяльності, нестача кваліфікованих ризик - менеджерів тощо. До початку фінансової кризи у більшості банків з метою отримання додаткового прибутку топ-менеджерами проводилися високоризиковані операції. При цьому система ризик-менеджменту мала імітаційний характер - вона не забезпечувала адекватний захист від прийнятих ризиків.

У більшості вітчизняних банків основним напрямком системи ризик-менеджменту було управління кредитним ризиком (іноді до цього ризику додавався і ризик ліквідності). Однак сучасні фінансові процеси обґрунтували необхідність комплексної та системної праці щодо управління усіма видами банківських ризиків.